

Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi

*Institute of Public Administration
Journal of Social Sciences*

Cilt 3, Sayı 5, Kış/Aralık 2023

HÂRİZMŞAHLAR’I ÇÖKÜŞE SÜRÜKLEYEN HADİSE: OTRAR VÂKASI

The Event That Led The Khwarazmshahs to Collapse: Otrar Incident

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI [10.5281/zenodo.10417265](https://doi.org/10.5281/zenodo.10417265)

Mahmut Ömer UÇAR

mahmutucar@jandarma.gov.tr

0009-0008-7297-7685

Doç. Dr. Abdolvahid SOOFİZADEH

Aksaray Üniversitesi

Sabire YAZICI Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

vahid.soofizadeh@gmail.com

0000-0001-8973-3144

Geliş Tarihi/Received: 05.11.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 08.12.2023

Atıf/Citation

Uçar, M.Ö., Soofizadeh, A.,(2023). Hârizmşahlar’ı Çöküşe Sürükleyen Hadise: Otrar Vâkası. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (5), 241-281.

Kamu Yönetimi Enstitüsü
Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı kuruluşudur

Öz

Alâeddin Muhammed tahta geçtiği süreçte Hârizmşahlar Devleti siyasi ve ekonomi açısından iyi bir dönem yaşıyordu. Öte yandan Çengiz Han önderliğinde Moğol Devleti kurulmuş hızlı bir şekilde İstila faaliyetlerine başlamıştı. Fetihlerini Çin'den başlayan Çengiz Han bölgeden ele geçirdiği önemli ganimetler ve köleler ile gücünü hızla artırmıştır. Bu hızlı güçlenme çevresindeki devletler için büyük bir tehlike arz ediyordu. Nitekim Hârizmşahlar Devleti de aynı tehlikeden endişelendiği için Çengiz Han'ın ordusu ve gücü hakkında bilgi edinebilmek amacıyla Çengiz'in ülkesine tüccarlar göndermiştir. Bu tüccarların gözlemleri neticesinde elde edilen bilgiye göre tedbir almak niyetinde idiler. Ancak tüm bu planları bozan Otrar Valisi Gayır Han olmuştur. Sebep olduğu diplomatik kriz iki devlet arasında savaş çıkarmıştır. 1219 yılında Otrar şehrinde meydana gelen bu savaş Çengiz Han'ın istila faaliyetlerini Batı'ya çevirmesindeki ilk adımdır. İran'ı, Anadolu'yu hatta Avrupa'yı etkileyecek olan istila hareketlerinin ilk savaşı olan Otrar Vakası bu sebepten ötürü önemli bir savaştır. Bu savaşı kaybeden Hârizmşahlar yıkılış sürecine girmiş ve tarih sahnesinden silinmiştir. Celâleddin Hârizmşah ülkesini yeniden toparlamaya çalıştıysa da yaptığı hatalar nedeniyle bu hayale muvaffak olamamıştır. Bu çalışmada yaşanan hadisenin sebeplerini, sonuçlarını ele alarak Moğolların neden İran ve Anadolu coğrafyasına yöneldiğini açıklamaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Otrar, Moğollar, Harezmsahlar, Çengiz Han, İpek Yolu

Abstract

When Alâ ad-Dîn Mohammad ascended to the throne, the Khwarazmshah State was experiencing a prosperous period politically and economically. On the other hand, under the leadership of Genghis Khan, the Mongol State was established and rapidly began its invasion activities. Starting his conquests from China, Genghis Khan quickly increased his power with significant loot and slaves captured from the region. This rapid empowerment posed a significant threat to the neighboring states. Indeed, the Khwarazmian Empire, concerned about the same threat, sent merchants to the country of Genghis Khan to gather information about his army and power. Based on the observations of these merchants and the information obtained, they intended to take precautions. However, all these plans were disrupted by the Governor of Otrar, Ghayir Khan. The diplomatic crisis he caused led to a war between the two states. The war that took place in the city of Otrar in 1219 is the first step in redirecting Genghis Khan's invasion activities to the West. The Incident of Otrar, which is the first war of invasion movements that would affect Iran, Anatolia, and even Europe, is therefore an important war. The Khwarazmshahs, who lost this war, entered a process of

collapse and were wiped off the historical stage. Although Celâleddin Khwarazmshah attempted to rebuild his country, he failed to achieve this dream due to the mistakes he made. In this study, we attempted to explain the reasons and consequences of the event, focusing on why the Mongols turned their attention to the geographical regions of Iran and Anatolia.

Keywords: Otrar, Mongols, Khwarazmshahs, Genghis Khan, Silk Road.

Giriş

Büyük Selçuklu Devleti'nin başında bulunan Melikşah'ın vefatı sonrasında, özellikle Berkyaruk ve Muhammed Tapar arasında çıkan çekişmeler sonucunda devlet çöküşe sürüklendi. Daha sonra Sultan Sencer her ne kadar bu durumu düzeltmek istedi ise de artık çöküş kaçınılmazdı. Diğer taraftan Sencerle mücadele eden Atsız yeni bir devletin temellerini atmak üzereydi. Tekiş zamanında Horasan ve İran ele geçirilmiş ve Atsız'ın attığı temel Hârizmşah Devletinin kuruluşu ile sonuçlanmıştı. Kısa bir süre sonra ise Orta Asya'da dünya tarihini etkileyecek olan Çengiz Han, Moğol Devleti'ni kurdu. Çin'den başlayan İpek Yolu'nu ele geçirmek suretiyle ekonomik olarak güçlenen Moğollar, Hârizmşah Devleti ile komşu oldu. Çengiz Han'ın amacı Çin'den Hârizmşah Devleti'ne kadar uzanan İpek Yolu'na hâkim olmak ve bu sayede ekonomisini güçlendirmek idi. Çengiz Han'ın asıl gayesinin ticaret yollarına hükmetmek mi yoksa bunu İran ve Hârizmşahlar'a saldırmak için bir bahane olarak mı gördüğü konusu son derece muallaktır. Ancak sonuçta Hârizmşah Devleti, Moğol atlılarının altında parçalanarak son bulmuştur. Moğol fetihlerinin ardından ortaya çıkan Timurlu, Kara Koyunlu, Ak Koyunlu ve Safevî

Devletleri gibi devletler politik ve ideolojik açıdan daha önceki zamanlarda Moğolların sebep olduğu otorite boşluğunun sonucunda kendisine hareket alanı yaratmış oluşumlardır.

Çengiz Han, Hârizmşahlar'a karşı tarihe damgasını vuracak olan olaylara neden olacak Otrar faciasını yaşayacaktı. Çengiz Han, Muhammed ve Celalettin Hârizmşah ile savaşa girişecek ve eski Horasan topraklarında şehirler Moğollar tarafından birer birer tahakküm altına alınarak yağmalanacak ve yıkılacaktır.

1. Çengiz Han'ın Ortaya Çıkışı ve Yasaları

Timuçin, Yesügay Bahadır ve Houlen Ece çiftinin oğlu olarak 21 Ocak 1155'te Deli-ün Boldok'ta dünyaya gelmiştir (Kafalı, 1993, s. 367). Doğum tarihi konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Çin ve Batı kaynakları genellikle 1162 tarihini kullanmaktadır (Bademci, 2012, s. 27). Fakat yoğun olarak verilen tarih 1155'tir. Yesügay, oğluna doğumundan önce mağlup ettiği Tatar kabilesinin reisi olan Timuçin (Demirci) ismini koydu. Timuçin babasının gözetiminde iyi bir eğitim aldı. Küçük yaşlarında babasının isteği üzere Börte Fuçin'i eş olarak belirledi ve onunla nişanlandı. Timuçin kısa bir süre sonra babasını kaybetti. Babasının vefatı onu çok etkilemiş, bu da yetmezmiş gibi babasına tabi olan kabileler tarafından terkedilerek ailece yalnız bırakılmış, baskılara maruz kalmıştır. Bu yalnız ve baskılı dönemin 27 yıl sürdüğü ve bu süre zarfında ailenin geçim kaynağının balıkçılık ve avcılık olduğu bilgisi kaynaklarda mevcuttur (Kafalı, 1993, s. 367). Aynı dönemde Timuçin babasına tabi

olup kendisine tabi olmayan kabileler ile mücadele etmiş bu sayede siyasi, idari ve askeri tecrübe ve vasıflar kazanmıştır. Timuçin bu mücadeleler sonucunda çevresindeki tüm kabileleri 1206 yılında hâkimiyeti altına almıştır. Aynı yıl yapılan kurultay ile Çengiz, “Cihan Hükümdarı” unvanı ile kağan ilan edildi (Kafalı, 1993, s. 368). Kurultayda 33 defter halinde “Çengiz Han Yasası” oluşturulmuş ve bu yasaları uygulama görevi kanunları en iyi bilen Çağatay’a verilmiştir (Cüveynî, 2013, s. 94).

Çengiz Han'ın ilk eşi Börte'den; Cuci, Ögeday, Çağatay ve Tuluy adlı dört oğlu ve iki kızı vardır. Yasal olmayan evliliklerinden olan çocuklarını saymaz isek meşru çocukları bunlardır (Roux, 2001, s. 92). Çengiz Han'ın ölümünden sonra ülke oğulları arasında paylaştırılmıştır. Büyük oğlu Cuci babasından önce vefat ettiği için mirası oğlu Batu'ya geçmiştir. İkinci oğlu Çağatay kendi adıyla bir devlet kurmuştur. Diğer oğlu Ögeday veliaht olarak Moğol liderlerinin katıldığı kurultayda büyük han seçilmiş, en küçük oğlu Tuluy'a ise imparatorluk merkezi yani Moğolistan verilmiştir (Kafalı, 1993, s. 369).

Çengiz Han küçük yaşlarında yaşadıkları olumsuzluklar nedeniyle dünyaya hâkim olmak düşüncesiyle hayatına devam ediyordu. Böyle bir düşünceye sahip olan insanın düzene ve düzenlemelere ihtiyacı olduğu aşikârdır. Dini açıdan her ne kadar kendisi dinsiz olarak düşünülse de (Bademci, 2012, s. 110) “Şamanist yaşam görüşüne sahip olduğu görülmektedir. Dini ve siyasi otoritenin

zayıf olduğu bir ortamda yetişen Çengiz Han otoriter bir devlet kurabilmek için kanunlar oluşturmuştur.

Tespit edilebilen Çengiz Yasası maddelerini şöyledir;

1. Evli olsun, bekâr olsun gayri meşru münasebette bulunan, idam cezasına mahkûm olur
2. Keza livata cürmünü işleyen de ölüm cezası ile cezalandırılır.
3. Kasten yalan söyleyen, sihirbazlıkla uğraşan yahut başkasının hareketlerini tecessüs eden, kavga etmekte olan iki şahıs arasına girerek onlardan birine yardım edenlerin cezası da ölümdür.
4. Suya yahut küpe su döken (işeyen) keza ölüme mahkûm olur.
5. Üç defa başkalarından mal alıp, üç defa iflâs eden de üçüncü defa iflâstan sonra ölüm cezası ile cezalandırılır.
6. Bir harp esirine, esir edenin müsaadesi olmaksızın yiyecek veya giyim veren de ölüme mahkûm olur.
7. Kaçan bir esiri veya harp tutsağım eline geçirip de sahibine iade etmeyen dahi ölümlle cezalandırılır.
8. Bir hayvanı kesmek isteyen, onun ayaklarını bağlayıp karnım yardıktan sonra yüreğini el ile sıkarak öldürmelidir. Ancak bu tarzda öldürülen hayvanın eti yenilebilir.
9. Savaş zamanında veyahut çekilme esnasında birinin yükünün veyahut yükünden yay gibi herhangi bir nesnenin düştüğünü gören, arkadan gelen atlı derhal atından inerek o şeyi kaldırmalı ve sahibine teslim etmelidir. Atından inmeyen, inip düşen şeyi aldıktan sonra o şeyi sahibine iade etmeyen ölüm cezası ile cezalandırılır.

10. Çengiz Han Ali bin Ebu Talip ahfadına herhangi bir şekilde vergi veya rüsüm mükellefiyeti yükletilmesini zemmetmiştir. Keza fukaradan, Kur'an'ı hıfzetmiş olanlardan, fakihlerden, tabiplerden, Ulemadan, hayatlarını ibadete hasretmiş zahitlerden, müezzinlerden, ölüleri yıkayanlardan da vergi veya rüsüm alınmasını menetmiştir.
11. Çengiz Han, hiçbirini diğerine tercih etmeksizin bütün dinlere hürmet edilmesini emretmiştir. Böyle hareket etmeyi Allah makbul hareket telâkki etmiştir.
12. Başkası tarafından sunulmuş bir yemeği, bu yemekten evvelâ sunan kendisi yemedikçe, yememeyi emretmiştir. Sunan emir, sunulmuş esir olsa dahi bu kanun caridir. Yemek zamanında hazır bulunan bir adamın önünde ona yemeğe davet etmeksizin yemeği menetmiştir. Bir kimsenin arkadaşlarından fazla doymasını (yemesini), yemek sofrası, yemek tabağı ve ateşin üzerinden atlayarak geçmeyi de menetmiştir.
13. Yemek yemekte olan adamlar yanından geçen adam derhal attan inmeli, yemek yiyenlerin müsaadesini almaksızın yemeğe oturmalı, yemek yiyenler de buna mâni olmamalıdır.
14. Çengiz suya el sokmamayı menetmiş, su almak için bir kap kullanmayı emretmiştir.
15. Bir defa giyilmiş, eskimiş bir elbiseyi yıkayıp tekrar giymeyi de menetmiştir.
16. Çengiz herhangi bir şeyi necis telâkki etmeyi menetmiştir. Mevcut şeyler arasında (mahiyeti itibariyle) necis olan şeyler olmadığını söylemiştir.

17. O dinî mezheplerden birini tercih etmeyi, kelimeleri onlara şiddet, kuvvet vererek telâffuz etmeyi, hükümdara veyahut herhangi bir adama hitap edildiği zaman lâkap ve unvanlar kullanmayı menetmiştir. Muhatabın ismini söylemekle iktifa etmeyi emretmiştir.
18. Çengiz ahfadına bir savaşa başlayacakları zaman neferleri ve onların silâhlarını bizzat teftiş etmeyi, neferlere lâzım olan bütün şeyleri temin etmeyi ve iğneden ipliğe kadar her şeyin mevcut olduğuna tespit etmeyi emretmiştir. Eğer neferlerden birinin bir şeyi eksik ise bunun için o neferi cezalandırmalıdır.
19. Erler savaşa iştirak ettikleri zaman erkeklerin gördükleri işleri kadınlar ifa etmelidir.
20. Çengiz seferden dönmüş askerlere hükümdar lehine bazı mükellefiyetler yükletilmiştir.
21. Her sene başında askerler kızlarını hükümdara takdim etmelidir. Ta ki O, kendisi ve oğulları için kızlar arasından zevceler seçebilsin.
22. Askerlerin reisi olarak Çengiz emirler (generaller) tayin etmiştir ve Binbaşı, Yüzbaşı ve Onbaşılık rütbeleri ihdas etmiştir.
23. Çengiz suçlu bir hareket işleyenin, kendisi en büyük general olsa dahi, kendisini cezalandırmak için hükümdar tarafından gönderilmiş memurun (Bu memur en mütevazı bir memur olsa dahi) emrine itaat etmesini, onun önünde yükünme (Eğilerek ve diz çökerek hürmet izhar etme) sini onun hükümdarın emrini (bu emir idamdan ibaret olsa dahi) yerine getirmesine mâni olmamasını kanun kılmıştır (emretmiştir).
24. Çengiz generallerin hükümdardan başka birine müracaat etmelerini menetmiştir. Eğer bir general hükümdardan başka birine müracaat

- ederse idam cezası ile cezalandırılır. Müsaadesiz kendisine gösterilmiş vazife yerini değiştiren de aynı ceza ile cezalandırılır.
25. Yasa daimî posta teşkilâtı yapılmasını emretmiştir, ta ki devlet içinde olup biten vakalar hakkında seri bir surette malûmat almak mümkün olsun.
26. Çengiz, Yasa kanunlarına riayet edilmesine nezaret etmek vazifesini oğlu Çağatay'a yükletmiştir.
27. Vazifesini ihmal eden asker, sürgün avı esnasında avı kaçırın avcı dayak cezası ile bazen de ölümle cezalandırılır.
28. Ölüm cezasına lâayık olan Diyet vererek ölüm cezasından kurtulabilir.
29. Bir kimsenin elinde çalınmış at bulunduğu takdirde bu kimse atı sahibine iade etmeğe ve bundan başka, at sahibine ceza olarak dokuz at vermede mecburdur. Eğer çalan bu malî cezayı ödeyecek durumda değilse, bunun yerine çocuklarını vermeğe mecbur edilir. Çocukları da yoksa kendisi idam cezası ile cezalandırılır (Arsal, 1947, s. 167-177).”
30. Yasa, yalan, hırsızlık ve zinayı yasaklar ve yakınlarını kendi kendini sevdiği gibi sevmegi, hakarete bulunmamayı ve onları tamamıyla unutmayı, kendiliğinden teslim olan kenti, köyü korumayı, Tanrı'ya adanmış tapınakları ve Tanrı'nın hizmetkârlarını her türlü vergiden beri tutmayı ve onlara saygıyı emreder.
31. Yasa, birini sevmeyi, zina işlememeği, çalmamayı, yalan yere tanıklıkta bulunmamayı, hain olmamayı, ihtiyarları ve fakirleri korumayı emreder. Aykırı eylemler ölümle cezalandırılırlar.

32. Çok yemekten ötürü kim kusarsa, onu çadırda sürüklemeli ve hemen öldürmeli. Bunun gibi, ordu komutanının çadırının eşğine ayakla basanı da öldürmeli.
33. İçkiyi bırakamayan ayda üç kez sarhoş olabilir. Bunu aşarsa suçludur. Ayda iki kez sarhoş olmak daha iyidir; bir kez ise daha övgüye değer. Ama hiç sarhoş olmamak! Bundan daha iyi ne olabilir? Böyle bir kimse nerede bulunabilir? Eğer gene de böyle birisi bulunursa, o her türlü saygıya değer.
34. Odalıkların çocukları nesebi sahih çocuklardır ve babalarının vasiyetine göre mirastan gereken hisselerini alırlar. Mirasın bölüştürülmesi şöyle olur: en büyük oğul küçüklerden daha çok alır; en küçük oğul babanın yurdunu (evini) alır. Çocukların yaşlılığında öncelik, genel olarak evliliğin süresine uygun olarak ananın mevkiine göre tayin edilir.
35. Babasının ölümünden sonra, anası bir yana, karılarının ne olacağı oğulun tasarrufuna bırakılmıştır ve isterse onlarla evlenir veya başkalarıyla onları evlendirebilir.
36. Kanunî mirasçılardan başka herkese bir ölünün herhangi bir şeyini kullanmak ciddi bir şekilde yasaktır.

Yukarıdaki maddelerin 1-26 Makrizî, 27-28 Mirhond, 29 İbn-i Battuta, 30 13. yüzyıl Ermeni tarihçilerinden Vartan, 31 yine Ermeni tarihçilerden Magakiya ve 32-36 diğer kaynaklardan alınmıştır (Bademci, 2012, s. 113-115).

2. Moğol Devleti'nin Ortaya Çıkışı

Moğolların VI. yüzyıldan önceki tarihleri hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Mevcut kaynaklarda Moğol adı ilk defa VII. yüzyılda T'ang sülalesine ait olan ChiuT'ang—shu ve HsinT'ang- shu' da “Mêng-wu” ve “Mêng- wa” şeklinde geçmektedir (Özgüdenli, 2005, s. 225). Bu dönemlerde Shih- wei kabile grupları arasında küçük ve önemsiz bir gruptur. Moğol adının devlet ve hanedan adı olarak kullanılması Çengiz Han döneminde olmuştur. VI. yüzyılın ortalarında ilk olarak Göktürk hâkimiyetine daha sonra Uygur hâkimiyeti altına girmesi Moğolların, Türk kültürü ve devlet geleneğinden büyük oranda etkilenmelerine sebep olmuştur. Moğol kabileleri tarafından X- XII. yüzyıllarda Kuzey Çin ile İç Asya'da Curcen, Kitan, Karahıtaylar gibi devletler kurulmuştur. Moğolların devlet olarak ortaya çıkışı ise XIII. yüzyılın başlarında Timuçin'in verdiği uzun mücadeleler sonucunda tüm aşiretleri tek bir çatı altında toplamasıyla olmuştur. Bu birliğin XIII. yüzyılın başlarında İslam Dünyasının siyasi ve devletler açısından karışık bir süreç yaşıyorlardı. Salahattin Eyyubi 1193'de vefatı sonrası Eyyubiler yıkılışa gitmişti. Eyyubiler ve Anadolu Selçuklular ile sürekli mücadeleler halindediler. Öte yandan Haçlı Seferleri ile mücadele eden Selçuklular güç olarak bir haili zor durumdalar (Spuler, 2011, s. 29). Öte yandan Timuçin 1206'da Çengiz Han unvanını almıştır. 1209 yılına kadar Kırgız, Merkit, Nayman ve Uygurlara egemenliğini kabul ettirdi. Moğolistan'ın tam hâkimi olarak Karahıtay topraklarını 1218'de ele geçirdi. Çengiz Han bu yaptıklarının neticesi olarak Çengizliler diye de

anılan Moğolları düzenli bir teşkilatla cihan devleti olabilmesi için yapılandırdı (Özgüdenli, 2005, s. 225). Yeni kurulan Moğol Birliği haberi Abbasi Halifesine de ulaştı. 1217-1218 kurultayınca Çengiz Han unvanına sahip hükümdar Timuçin, tüm kabile ve devletleri emri altına alarak ehemmiyetli bir kavim oluşturmuştur (Spuler, 2011, s. 30). Çengiz Han'ın Karahıtay topraklarını ele geçirmesi Hârizmşahlar ile sınır komşusu olmalarını sağlamıştır.

Cüveynî ise Moğolların ortaya çıkışını eserinde biraz daha farklı anlatmaktadır. Moğol kabileleri arasında en büyük ve köklü olanı, Çengiz Han'ın atalarının reisliğini yaptığı Kıyat kabilesidir. Çengiz Han cihan hâkimi olmadan önce Ong Han, Kereit ve Sakiz kabilelerinin reisi idi. Bu kabileler diğerlerinden alet, edevat ve sayı bakımından üstündü. Çengiz yetişkin bir genç olunca Ong Han ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ong Han'ın Çengiz'i çok sevmesi ve aşırı ilgi göstermesi çocukları arasında kıskançlığa sebep olmuştur. Bu kıskançlık nedeniyle Ong Han'ın oğullarından bazıları Çengiz'e suikast planladılar. Bu planı haber alan Çengiz bölgeden uzaklaştı ve o günden sonra Ong Han ile mücadeleleri başladı. Her defasında Ong Han'ı mağlup eden Çengiz sonunda onu öldürmeye muvaffak oldu. Mallarına ganimet olarak el koyup (1202) askerleri arasında paylaşması onun itibarını artırarak diğer kabileleri nüfuzu altına almasını kolaylaştırmıştır. Bu zaferden sonra tüm kabilelere haberci göndererek Oyrat ve Kankurat kabilelerini emri altına aldı. Diğer kabilelerin de Çengiz'in hâkimiyeti altına girmesiyle devletin oluşumu tamamlanmıştır (Cüveynî, 2013, s. 91-94). Bugün Moğol bilim adamları Çengiz Han ve Moğol Devleti hakkında

“Çinggis Han adı büyük bir fatihin ismi olmaktan öte, Moğollara milli ve kültürel kimliklerini kazandıran kişidir. Moğolları devlet, Uygur yazısı esasında geliştirilmiş olan bir yazı ve İkh Yassa (Yüce Yasa) denilen ilk anayasalarının sahibi yapan odur. En önemlisi de o tarihten itibaren Moğol boylarının tek bir milli kimlik içinde birleşmiş olmalarıdır,” demektedirler (Togan, 2002, s. 25).

a. Hârizmşahlar’la İlişkiler

Karahıtay topraklarını ele geçiren Çengiz Han Gürgenç, Semerkant, Buhara, Herat, Gazne gibi şehirleriyle ünlü Türk devleti olan Hârizmşahlar ile sınır komşusu olmuştur (Roux, 2001, s. 174). Çok geniş bir coğrafyaya sahip olan Hârizmşahlar’ın hanedan olarak kuruluşu 1097 yılında Kutbüddin Muhammed’in vali olarak Hârizm’e tayin edilmesi ile başlar. Bölgeyi Selçuklular adına idare etmiştir. Hârizm bölgesinde kurulan başkenti Gürgenç olan bu devlet 1097-1231 yılları arasında hüküm sürmüştür (Özaydın, 2002, s. 283).

Alâeddin Tekiş döneminde Hârizmşahlar’ın II. Tuğrul’u yenmesi ve Irak Selçuklularına son verip İran ve Irâk- ı Acem’e hâkim olması Halife Nâsır Lidînillah ile ters düşmelerine sebep oldu. Halife Nâsır Irak’ın bir kısmını kendine bağlamak için Tekiş ile çatışmış, lakin başarılı olamamıştır. Tekiş’ten sonra başa Alâeddin Muhammed geçmiştir. Moğollarla ilk ilişkiler bu dönemde başlamıştır (Taneri, 1997, s. 229). Muhammed Hârizmşah ilk iş olarak Gurlu sultanları ile mücadeleye başlamıştır. Gurlular Horasan’a sahip olmak istiyordu.

Alâeddin Nişabur, Merv ve Serahs'ı ele geçirdi. Bu sırada Gurlu sultanı Şehâbeddin büyük bir ordu ile Gürgenç'i kuşattı. Alâeddin, Karahıtaylardan yardım istedi. Karahıtaylardan istenilen yardım gelince de Alâeddin Gurlu sultanına elçi göndererek anlaşma yoluna gitmiştir. Anlaşmak istemesinin sebebi Karahıtayların bölgeye gelmesiyle değişen güç dengesinin onların lehine dönmesinden ve bu durumdan zararlı çıkacak tarafın kendisi olacağından korkmasıdır. Alâeddin, Gurlularla yaptığı anlaşma ile Karahıtayların nüfuzunu kırarak Mâverâünnehir'den atmış ve 1207 yılında Buhara'yı zapt etmiştir. Karahıtayların güç kaybetmesi Moğolların bu bölgeyi istila etmesine sebep oldu. Alâeddin Muhammed bu durumu fırsata çevirerek Mâverâünnehir'e kesin olarak yerleşmiştir (Taneri, 1997, s. 230). Çok geniş topraklara sahip olan Muhammed Hârizmşah İslam dünyasının tek lideri olmak için uğraşırsa da başarılı olamamıştır. Halife Nâsır Lidînillâh'ın ismini hutbeden çıkartmış ve Seyyid Tirmizî'nin halifeliğini ilan etmiştir. Bu sayede Bağdat'a karşı başlatacağı harekâta zemin hazırlamıştır. Fakat başarılı olamamıştır. Halife Nâsır, Muhammed'in bu hareketine karşılık olarak Çengiz Han'a mektup yazarak Hârizmşahlar üzerine sefer düzenlemesini istemiştir. Çengiz Han halifenin isteğini doğrudan gerçekleştirmedi ise de 1218 yılında Otrar şehrinde Çengiz Han'a ait ticaret kervanının yağmalanması ve tüccarların katledilmesi Çengiz'i harekete geçirmiştir. Çengiz Han mallarının ve suçluların kendisine teslim edilmesini istemiştir. Bu isteği karşılık bulmayınca sefere çıkma kararı almıştır. Otrar şehrini ele geçirdikten sonra sırasıyla Sığnak, Hucend, Buhara ve Semerkant

Moğolların eline geçmiştir. Çengiz Han, Hârizmşahlar'ın önemli şehirlerini ele geçirerek devletin çöküşünü hızlandırmıştır (Taneri, 1997, s. 231). Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere Hârizmşahlar ile Moğollar'ın ilk ilişkileri Çengiz'in 1215-16 Kıpçak seferi esnasında tesadüfen karşılaşmaları ve Muhammed'in Moğol Devletinin gücü hakkında bilgi edinmek için tüccarlardan oluşan bir heyet göndermesi ile başlamış, 1218 yılındaki Otrar vakası ile devam etmiştir (Özaydın, 2002, s. 298).

b. İpek Yoluna ve Ticarete Verilen Önem

İpek Yolu ilk ve Orta Çağ'da Çin ile Ortadoğu ve batı ülkelerini birbirine bağlayan ticaret yoludur. Bu yola İpek Yolu ismini Alman coğrafyacı Ferdinand Van Richthofen vermiştir. Bu ismi vermesinin sebebi yol üzerinde yapılan ticaretin ana maddesinin ipek olmasıdır (Bozkurt, 2000, s. 369). Ayrıca ipek Çin tarihinin başlangıcı ile de paralellik göstermektedir. İpek Çin'de çok önemli bir madde olduğundan onu bulan kişiye "Lei-tsu (ipeğin atası)" unvanı verilerek kutsallaştırılmıştır. İpeğin artan değeri vergi ödemelerinde kullanılan bir madde haline gelmesine de sebep olmuştur. Devlet büyükleri, yöneticiler ve zengin halk, ipek elbise giymeye başlamışlardır. İpeğin bu denli değer kazanması Çin ekonomisine büyük katkı sağlamış devletin zenginleşmesine ve halkın refahının yükselmesine zemin hazırlamıştır (Taşağıl, 2008, s. 172).

Çin'in zenginleşmesi komşu ülkelerle yaşadığı sorunları da artırmıştır. Güçlü devletler bu yola hâkim olmak ve ekonomilerini daha iyi seviyelere çıkarmak için Çin ile mücadelelere başlamıştır. Çin savaşlara ve istilalara karşı koyabilmek için uzun yıllar süren Çin seddinin inşasına başlamıştır. Bu set sayesinde hem tüccarların hem de ülkenin güvenliğini sağlamak hedeflenmiştir. İpek Yolunun belli noktalarına kalite ve gümrük kontrolü yapan görevliler yerleştirilmiştir. İlk kontrol noktası baş şehir Chan-gan (Xian)'den hemen sonradır. Son kontrol ise Çin seddinin batıya açılan kapısında yapılmaktaydı (Bozkurt, 2000, s. 370).

Alınan tüm bu önlemler Çin'e ve İpek Yoluna hâkim olmak isteyen devletleri yıldırمامıştır. Çin birçok devlet ile mücadele etmiştir. Bizim ele alacağımız dönem Moğollar ile mücadele yıllarıdır. Çengiz Han, Çin üzerine birçok sefer yapmıştır. Çin'i vergiye bağlamış ve ticaret yoluna hâkim olmuştur. Moğollar XII. yüzyılda başladıkları bu faaliyetlerle XVI. yüzyıla kadar bu güzergâha hâkim olmuştur. Çengiz Han ticarete ve tüccarlara çok önem veren bir devlet adamıdır. Kendi ismiyle anılan kanun maddelerinde yer alan ticaret, tüccar ilişkilerini anlatan kanun maddeleri verilen bu önemin delili niteliğindedir. Çengiz, İpek Yoluna hâkim olmanın sadece Çin'i nüfuzu altına alarak olmayacağını farkında olan bir imparatorudur. Çünkü Çin, İpek Yolunun başlangıç noktasına ve önemli ticaret merkezlerine sahip olan kısmını içine alan sınırlara sahip idi. Bu yoldan daha fazla gelir elde edebilmesi ve söz sahibi olabilmesi için yolun diğer kısımlarına da sahip olması gerektiğini biliyordu. Bu sebepten ötürü Hârizmşahlar'ın

sınırları içinde bulunan ticaret merkezleri ve önemli yollara sahip şehirler Çengiz Han'ın iştahını bir hayli kabartmıştır. Hârizm'in coğrafi konumu saldırılara karşı savunmayı kolaylaştıracak doğal bir hendeğe yani yüzlerce şehri koruyan Amuderya ve ona bağlı olan kanallara sahiptir. Bu kanallar sadece şehirlerin güvenliğini değil bölgede yaşayan canlıların yaşamsal ihtiyaçlarını da karşılamaktaydı. Bölgenin önemli ticaret ürünleri balık, ipekli ve yünlü kumaşlar, süslü elbiseler, bal, peynir, çeşitli meyveler, koyun, sığır, deve, av kuşları, her çeşit deri, kürk, meşe, gürgen, zırh, kılıç ve kölelerdir. Böylesine ürün çeşitliliğine ve savunma açısından çok önemli bir coğrafyaya sahip olan Hârizm'in özellikleri bunlarla da sınırlı değildi. Hârizm aynı zamanda Sibirya düzlükleri, İran, Çin, Hindistan gibi Asya ülkeleri ile Avrupa' da yer alan Güney Rusya ve İskandinav ülkelerini birbirine bağlayan yolların kavşak noktasındadır. Tüm bu etmenler Moğolların başta Otrar olmak üzere bütün Şark İslam dünyasını istila etmelerinin sebebi olmuştur (Özaydın, 1997, s. 217).

Bu yollar üzerinden getirilen ticaret malzemeleri ile değişim ve farklı kültürler ile etkileşim olmuştur. Çengiz Han çok değerli mallara ve bu yola hâkim olarak devletini ve sınırlarını hızla ilerletmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak Çengiz Han'ın hızlı ilerleyişini ve gücünü İpek yolundan aldığını söylemek doğru bir çıkarım olacaktır. İpek yoluna sahip olmak ve yol üzerindeki güzergâhların güvenliğini sağlamak ticareti ve geliri her zaman artırmıştır. Aksi durumda ise özellikle Moğolların uzun yıllar süren mücadeleleri ve yeni yolların bulunması

İpek yolunun önemini kaybetmesine neden olmuştur (Taşağıl, 2008, s. 178).

3. Muhammed ve Celâleddîn Hârizmşah

Muhammed Hârizmşah babasının ölümünden sonra Alâeddin ünvanı alarak 1200 yılında Hârizmşahlar tahtına oturdu. Saltanatının ilk yıllarında Gurlular ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadeleler esnasında Karahitaylar'dan da yardım almış ve Gurlulara üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu üstünlükte büyük payı olan Karahitaylar, Muhammed tarafından bir tehdit gibi algılanıyordu (Özaydın, 2002, s. 294). Mâverâünnehir'i onların elinden almak en büyük gayesi idi. Alâeddin 1207 yılında başladığı bu seferi kazanarak Karahitayları mağlup etti ve Buhara'yı ele geçirdi (Taneri, 1997, s. 229). 1208 yılında Sultan, annesi Terken Hatun'un akrabası olan Nişabur valisi Kezlik Han'ın çıkardığı isyanı bastırmış ve Terken Hatun'un tavsiyesi ile Sultan Tekiş'in türbesine sığınan Kezlik'i orada öldürmüştür. 1212'de Alâeddin, Semerkant'ı zapt ederek Mâverâünnehir'e kesin olarak yerleşmiştir. Daha sonra 1213'de Kirman'ı, 1215'de Gazne ve civarı Alâeddin'in hâkimiyetine girmiştir. Muhammed, Gazne ve civarını büyük oğlu Celâleddin'in idaresine verdi. Celâleddin İslam dünyasının güçlü devlerinden biri olan Hârizmşahlar'ın başına geçmiş fakat Bağdat Abbasi halifesi Nâsır-Lidînillâh, kendi nüfuzu altına almak için büyük uğraş vermiş olmasına rağmen başarılı olamamıştır. Muhammed elçi göndererek isteklerini kabul ettirmeye çalışmış fakat bu da çözüm olmayarak aralarındaki gerginliği artırmıştır (Taneri, 1993, s. 250). Halife Nâsır-Lidînillâh,

Hasan Sabbah'ın fedaileri ile zararlı bulduğu Mekke emiri ve Hârizmşah'ın Bağdat'taki vekilini öldürttü (Özaydın, 2002, s. 297). Halifenin bu icraatları Alâeddini çok kızdırmış ve hilafet makamında böyle bir kişinin bulunamayacağını ileri sürüp onu azledebilmek için âlimlerden fetva alarak Nasır'ın ismini hutbelerden kaldırmış yerine Seyyid alâ Tirmizi'yi Halife ilan etmiştir. Bu suretle Bağdat'a karşı yapılacak mücadelenin meşruiyetini sağlıyordu. Alâeddin Muhammed'in 1217'deki İran seferi, Fars ve Azerbaycan Atabeylerini itaat altına almasıyla neticelenmiştir. Lakin Bağdat'a gönderdiği ordu zorlu kış şartları ve Kürtlerin saldırılarına maruz kalarak perişan olmuştur. Bu mağlubiyeti tüm Müslümanlar Allah tarafından verilmiş bir ceza olarak görüyordu. Tüm bu düşüncelere rağmen Muhammed fikrinden vazgeçmemiştir. Tüm şehirlerde hutbeleri değiştirmiş sadece annesi Terken Hatun' un nüfuzu altındaki Semerkant ve Herat'da değişiklik yapamamıştır. Bu durum Sultan ile annesi arasındaki siyasi nüfuz rekabetine de örnektir. Rekabetin sebebi bir rivayete göre Terken Hatun'un şeyhi, başka bir rivayete göre de Terken Hatun'un sevgilisi olan Mecdeddin Bağdadi'nin Alâeddin'in emri ile öldürülmesidir. Bu hadiseden sonra ana, oğul arasında rekabetin başladığı ifade edilmektedir. Muhammed Hârizmşah'ın annesi ile olan rekabeti devleti büyük oranda etkilemiş ve iki başlı yönetimin olduğunu göstermiştir (Özaydın, 2002, s. 298). Bu durumun en iyi örneği 1218 yılında Terken Hatun' un yakını olan Otrar valisi Gayır Han'ın (İnalcık) sebep olduğu ve Çengiz Han'ın, Hârizmşahlar üzerine istilasını başlatan Otrar

vakasıdır. İki devleti birbirine düşüren bu savaşa neden olan Gayır Han'ın kim olduğu ve bu yetkiyi nereden aldığını bilmek önemli bir meseledir. Vali Gayır Han kaynaklarda Terken Hatun'un akrabası olarak yer almaktadır. Fakat yakınlık derecesinin ne olduğu konusunda kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bazı araştırmacılara göre Sultanın dayısı yani Terken Hatun'un kardeşi olduğu, bazı kaynaklarda Terken Hatun'un kardeşinin oğlu olduğu, Ebül Gazi'ye göre de Terken Hatun'un amcasının oğlu olduğu bildirilmektedir. Tüm bu farklı bilgilerden anlaşıldığı üzere Gayır Han savaşa sebebiyet veren kararını Terken Hatuna olan akrabalığından ve iki başlı yönetim zafiyetinden almaktadır. 1218'de yapılan bu savaşta stratejik hatalar ve Alâeddin Muhammed'in, oğlu Celâleddin'in önerdiği teklifi kabul etmemesi ağır bir yenilgi almasına neden olmuştur. Otrar'dan sonra şehirlerin art arda düşmesi devleti çöküşe sürüklemiştir. Moğol yıkımından kaçan Muhammed Hârizmşah Âbeskûn adaya sığınmış ve burada hastalanarak öldü ancak ölmeden önce oğlu Celâleddin'i veliaht tayin etmiştir (Spuler, 2011, s. 36).

4. Otrar Faciası (1218- 1219)

Çengiz Han'ın Çin üzerine yaptığı istilanın son dönemlerinde nüfuzu altındaki coğrafyada emniyet, huzur ve asayişini artırarak halkının refahını en üst seviyeye çıkarmıştır. Yolların güvenliğini sağlayarak eşkıyalık faaliyetlerini ortadan kaldırmıştır. Bu sayede tüccarların istediği bölgeye güvenli bir şekilde gitmesini ve ticaret yapmasını sağlamıştır. Moğolların sabit bir şehirde bulunmaması sürekli ilerleyerek genişleyen bir coğrafyaya sahip olmalarından dolayı

tüccarlar onlarla fazla ticaret yapma fırsatı bulamamışlardır. Bu fırsatı yakalayan tüccarlar ise ellerindeki tüm malları çok iyi fiyatlara Moğollara satarak yüksek oranda kâr sağlamışlardır. Moğollarla ticaret yapmanın çok kârlı bir iş olduğu haberi çok kısa sürede komşu ülkelere yayılınca Muhammed Hârizmşah'ın ülkesinden Ahmed Hocendi, Emir Süleyman ve oğlu Ahmed Belhi adlarında üç tüccar anlaşarak yanlarına aldıkları sırmalı elbiseler, keten kumaşlar vb. malları Moğollara satmak üzere yola çıkmıştır (Cüveynî, 2013, s. 116). Bazı tarihçiler bu tüccarların Muhammed Hârizmşah tarafından Çengiz Han devletinin ve ordusunun gücü hakkında bilgi almak için gönderildiğini iddia etmiştir. Çengiz Han'ın sınırlarına ulaşan tüccarlar yolların eşkıyadan temizlenerek belli noktalara karakçi denilen bekçilerin yerleştirildiğini fark ettiler. Karakçiler, tüccarların ve mallarının güvenliğini sağlamak ve kontrol noktalarında malları kontrol ederek kaliteli ve Han'a layık olan malları kendisine iletmekle sorumlu idiler. Tüccarlar kontrol noktasına ulaştıklarında malları kontrol edildi ve Ahmed Belhi'nin mallarının Han'a layık görülmesi üzerine Belhi'yi ve mallarını alarak Çengiz Han'ın huzuruna çıkardılar. Mallar tekrar açılıp fiyatlar sorulunca Belhi on, yirmi dinarlık ürünlere bir miktar altın istemiştir. Yüksek fiyatlara sinirlenen Çengiz Han “Bu adam bizim hiç kumaş görmediğimizi mi sanıyor? Gidin hazineden kumaşlarımızı getirinde adamın gözü kumaş görsün” demesi üzerine tüccara kumaşlar gösterilmiş ve Belhi'yi hapsederek mallarına el koymuştur. Sonra diğer tüccarları da hanın huzuruna getirdiler ve kumaşların fiyatlarını

sordular. Fakat tüccarlar fiyat söylemeyerek “ Biz bunları Han’a hediye olarak getirdik” dediler. Bu durum Çengiz Han’ın hoşuna gitmiştir. Hapsedilen tüccarın malları da dâhil olmak üzere tüm malları değerinin üzerinde bir fiyata satın alarak onları bağışlamıştır. Tüccarların bağışlanması ile kendilerine saygı gösterilerek ikramda bulunulmuştur. Müslüman oldukları için temiz beyaz keçeden çadırlar kurulup rahat bir şekilde konaklamaları sağlanmıştır. Tüccarların tekrar ülkelerine döneceği sırada Çengiz Han komutanlarına, emirlerine haber göndererek Hârizmşah ülkesine iade-i ziyaret niteliğinde ticaret yapmaya gönderilecek güvenilir kimselerin toplanmasını istemiştir. Çengiz Han’ın isteği üzerine 450 kişilik bir kervan toplanarak ticaret yapmak üzere Hârizmşah ülkesine doğru yola çıkmıştır. Çengiz Han, Sultan’a “*Ülkenizin tüccarlarından buraya gelenler oldu. Onları memnun edip sağ salim gönderirken, onlarla birlikte ülkenizde alışveriş yapıp güzel ve nadide şeylerle geri dönsünler diye adamlar gönderiyoruz. Böylece ticari ilişkiler aramızdaki anlaşmazlıkları ve düşmanlıkları kaldırıp yerine sevgi ve dostluk getirmeye, kin ve husumetin sürüp gitmesini önlemeye vesile olacak*” diye bir mektup göndermiştir (Özdemir, 2005, s. 137). Kervan Otrar’a vardığında Terken Hatun’un akrabası olan vali Gayır Han (İnalcık) önceden tanıdığı Hintli bir tüccara makamı ve akrabalık bağından aldığı güçle sert davranmıştır. Tüccarın validen korkmayıp, saygı göstermemesine sinirlenen İnalcık bütün tüccarları hapsedip mallarına el koymuştur. Gayır Han durumu bildirmek ve ceza vermek için, izin almak üzere Sultan Muhammed’e elçi göndermiştir. Bazı kaynaklar Sultanın izin

verdiğini bazıları ise valinin çift başlı yönetimi fırsat bilerek Terken Hatun'a olan akrabalığından dolayı başına buyruk hareket ettiğini öne sürmektedir. Sultan, Çengiz Han'ın da kendisi gibi keşif amacıyla ülkesine casus gönderdiğini düşünerek 450 tüccarın öldürülmesine ve mallarına el konulmasına izin vermiştir. Bu rakam Moğolların gizli tarihçesinde 100 kişi olarak aktarılmaktadır (Kaya, 2011, s. 220). Sultanın cevabı Otrar'a ulaşmadan kısa bir süre önce tüccarlardan biri zindandan kaçarak bir yere saklanmış ve arkadaşlarının başına gelenleri Çengiz Han'a ilemiştir. Duruma çok sinirlenen Çengiz Han, Sultana heyet göndererek valiyi ve mallarını teslim etmesini istemiştir. Sultan muhtemelen annesi Terken Hatun'un isteği üzerine valiyi teslim etmemiş ve gelen heyetin başındaki kişiyi öldürüp yardımcısının sakalını keserek Çengiz Han'a geri göndermiştir (Vernadsky, 2007, 56). Bu dönemde Çengiz Han'ın ordusunun bir kısmı Güçlüg Han ile Tok Toyan'ın peşinde idi. Çengiz Han ordusunun bir kısmının savaşta olmasından dolayı yardımcı kuvvet toplamak için bir süre bekledi. Bu bekleyişin sebebi mevcut fetihlerin sonuçlandırılması o bölgedeki askerleri ve toplanan yardımcı kuvvetlerin oluşturacağı büyük bir güçle saldırmak istiyordu. Ordusunu güçlendirmesinin sebebi Hârizmşah'ın ordusunun sayıca üstün olması ve olası bir Türk Devletleri birliğine karşı daha dirençli bir Moğol ordusunun bulunmasını istemesidir. Çengiz Han tüm kuvvetlerini, oğullarını, emirlerini ve Noyanlarını toplayarak ordusunu savaş düzenine sokup yeni bir yasa çıkararak 1218 yılında Otrar üzerine harekete geçmiştir. Çengiz Han, Sultana bir kez

daha elçi heyeti göndererek savaşın başladığını ve sebebinin tüccarların intikamını almak olduğunu bildirmiştir. Çengiz Han sefer güzergâhı üzerinde bulunan toplulukların da gücünü alıyordu. İlk olarak Kayalığ'a ulaşan Çengiz, Kayalığ emiri Arslan Han'ın itaatini alarak askerlerini ordusuna kattı. Sonra sırasıyla Beş Balığ'dan İdi-Kut ve adamları, Almalığ'dan Siknak Teğın ve adamlarını itaat altına alarak ordusunu bir hayli güçlendirmiştir. Topladığı kuvvetler ile birlikte 1219 baharında Otrar'a ulaşan Çengiz Han, Otrar Kalesi önüne otağını kurmuştur (Kafesoğlu, 2000, s. 253). Çengiz'in üzerine geldiğini öğrenen Sultan Muhammed Hârizmşah, kumandanları ve bazı vezirlerinin etkisinde kalarak Celaleddin Hârizmşah'ın teklifini reddetmiştir. Hiç şüphesiz bu, hızlı çöküşe sebep olan mühim bir karardı. Çünkü sultan kalabalık ordusunu bölerek Çengiz'e manevra fırsatı vermiştir. Durumun ciddiyetini anlamayan Muhammed Hârizmşah, Gayır Han'ın emrine 50 bin asker verip, Has Hacip Karacanın emrindeki 10 bin kişilik ordu ile Otrar'ın savunmasını ikisine bırakmıştır. Çengiz Han 200 bin kişilik bir kuvvet ile beraber Otrar Kalesi önünde otağı kurunca vali Gayır Han işin ciddiyetini anlamıştır (Kemaloğlu, 2016, s. 35). Oldukça kalabalık bir ordu ile Otrar'a ulaşan Çengiz, kalenin etrafında halkalar oluşturmuştur. Halkalar tamamlandıktan sonra Çengiz Han görev taksimi yaparak Çağatay ve Ögedey'i Otrar'da bırakmış, büyük oğlu Cuci'yi Cend ve Barçılığ Kent üzerine, seçkin emirlerini Hocend ve Fenaket bölgesine göndermiş, kendisi en Küçük oğlu Tuluy ile ordunun esas kısmının başında doğruca Buhara üzerine yürümüştür (Peers, 2023, s. 177-181).

Şubat 1220'de Buhara'ya varan Çengiz Han Türk garnizonu kuşatıcıları hattını delmeyi denemiş ancak çok sayıda kayıp vermiş. Böylece savunucuları tarafından terkedilen şehir ahalisi teslim olmuştur. İçine dört yüz kişi kaçmış olan şehir kalesi tırmanma ile ele geçirilmiş ve savunucuların tamamı kılıçtan geçirilerek şehir yağmalanmıştır (Grousset, 2006, s. 271-272).

Otrar halkı ve askerleri, Moğol kuvvetlerine karşı 5 ay direnebilmiştir. Kale içindeki erzakların tükenmesi ve dışarıdan erzak alamamaları sebebi ile kıtlık baş göstermiş, insanlar açlıktan ölmeye başlamıştır. Durumun kötüye gittiğini gören Karaca Moğollara teslim olma konusunda Gayır Han'a fikrini sormuştur. Fakat vali savaşa sebep olan meseleyi kendisi çıkardığı için hiçbir şekilde sağ kalamayacağını biliyordu. Bu sebepten teslim olmaya sıcak bakmayarak *“Teslim olursak, velinimetimiz olan sultana vefasızlık etmiş oluruz. Sonra bu yapacağımız şey için ne bahane bulabiliriz? Müslümanların hakkımızda söyleyeceği acı sözlere ve kınamalara ne cevap veririz?”* diyerek Karaca'yı terslemiştir. Akşam olunca Karaca emrindeki bazı adamlarla beraber Sofu-hane kapısından çıkıp kaçmaya çalışmışlar ama Tatar askerlerine yakalanmaktan kurtulamamışlardır. Şehzadelerin huzuruna çıkarılan Karaca'ya *“Sen üzerinde bunca hakkı olan efendine vefa göstermedin. Bizim de senden vefa beklememiz cahillik olur.”* diyerek hepsini şehit etmişlerdir. Kalenin dışına çıkarak 20 bin askeriyile beraber savaşan vali Gayır Han tekrar kaleye sığınmak zorunda kalmıştır. Gayır Han ve adamları tek kişi kalıncaya kadar

savaşa devam etmişlerdir. Bu şekilde bir ay kadar daha direnebilmişlerdir. En sonunda iki kişiyle kalan Gayır Han tüm gücüyle savaşmaya devam etmiştir (Cüveynî, 2013, s. 121-122). Valiyi ve iki adamını bir evin damında sıkıştırımayı başaran Moğol kuvvetleri Gayır Han'ın diri olarak ele geçirilmesi emredildiği için valinin yanındaki iki adamını öldürerek valiyi esir almışlardır. İnalçık'ın esir alınması ile Otrar düşmüş hayatta kalan halk şehrin dışına sürgün edilmiştir. Halkın arasındaki zanaatkârlar ve tüccarlar seçilerek Moğollara hizmet etmeleri şartıyla bağışlanmıştır. Şehri boşaltan ve önemli kişileri hizmetine alan Moğol askerleri şehri yağmaladıktan sonra kale de dâhil olmak üzere her şeyi yıkarak şehri ateşe vermişlerdir. Otrar'ın fethi bu şekilde tamamlandıktan sonra şehzadeler, Buhara'dan Semerkant üzerine yürüyen babalarına yetişmek üzere yola çıkmışlardır. Çengiz Han'a ulaşan şehzadeler vali İnalçık'ı babalarının huzuruna çıkarmışlardır. Çengiz Han'ın emri ile gözlerine ve kulaklarına eritilmiş gümüş dökülmesi sureti ile vali İnalçık'ı öldürmüşlerdir (Kafesoğlu, 2000, s. 255).

5. Celâleddin Hârizmşah (1220-1231)

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber asıl ismi Mengübertî'dir. Celâleddin kendisine verilen lakaptır. Mengübertî, Alâeddin Muhammed ve Hintli bir cariye olan Ayçiçek Hatun'dan dünyaya gelmiştir. Celâleddin dönemin değerli hocalarından ders almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra babası Alâeddin Muhammed, Celâleddin'i 1215 yılında Gazne merkez olmak üzere Gür, Herat, Garcistan ve Sicistan ülkelerine melik olarak tayin etmiştir (Taneri,

1993, s. 248). Celâleddin Hârizmşah'ın veliaht atanması ve tahta oturması oldukça uzun sürmüştür. Bu durumun nedeni Terken Hatun'un ve nüfuzu altındaki kumandanların Muhammed Hârizmşah'a baskı yaparak küçük oğlu Uzluğ'u veliaht tayin ettirmeleridir (Kafesoğlu, 2000, s. 210). Terken Hatun'un Uzluğ'u veliaht tayin ettirmesinin en önemli sebebi Terken Hatun ile Uzluğ'un annesinin aynı kabileden olmasıdır. Terken Hatun Celâleddin'i istemeyerek Uzluğ'u veliaht tayin ettirdiyse de Moğol İstilasını sonucunda Çengiz Han'a esir düştüklerinde annesinin baskısından kurtulan Muhammed Hârizmşah ölmeden önce oğlu Celâleddin'i veliaht tayin edip, diğer oğullarına da ağabeylerine tabi olmalarını emretmiştir. Muhammed Hârizmşah'ın ölümünden sonra Celâleddin'in veliahtlığını tanımayan bazı kumandanların suikast yapacağını ve Moğolların yaklaştığını haber alan Celâleddin kendisine sadık kişilerle beraber Horasan'a kaçtı. Devrin en kalabalık ve en önemli şehirlerinden olan Gürgenç uzun bir kuşatmadan sonra 1221'de Moğolların eline geçti. Gürgenç'in de düşmesiyle Hârizmşahlar Devleti tarih sahnesinden silindi.

Celâleddin Hârizmşah devletini tekrar toparlamak için Moğollarla amansız bir mücadeleye başladı. İlk olarak Nişabur'a gelen ve buradan emirlere, sınır beylerine haber göndererek yardımcı kuvvet aramıştır. Mart 1221'de Gazne'ye ulaşan Celâleddin büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Yardımcı kuvvetlerini de toparlayan Celâleddin, Çengiz Han'ın kumandanlarını bozguna uğrattı. Durumu haber alan Çengiz Han, Kutugu Noyan'ın komutasında bir orduyu Celâleddin'in üzerine

gönderdi. Celâleddin, Kutugu Noyan'ı da bozguna uğratmıştır. Lakin ganimetlerin paylaşımı sırasın da kumandanlar arasında anlaşmazlığın çıkması ve durumdan Çengiz Han'ın haberdar olması Celâleddin'i zor duruma düşürmüştür. Çengiz Han ve beraberindeki kalabalık ordusunun aniden baskın yapması ile Celâleddin Hârizmşah Sind nehrini geçerek Hindistan'a sığınmaya çalışmıştır. Fakat Çengiz Han, Celâleddin nehri geçmeden yetişerek Hârizmşah'ın ordusunu çember içine almıştır. Celâleddin Hârizmşah, sayıca üstün olan Moğol ordusunun merkezine saldırarak bu kısmı dağıtmıştır. Celâleddin'in savaşı kazandığını düşünmeye başladığı anda Çengiz Han'ın ihtiyatta beklettiği kuvvetlerin savaşa girmesi dengeleri Çengiz Han'ın lehine çevirmiştir. Celâleddin durumun kötüye gittiğini fark edince haremdekileri ve annesini savaş alanında bırakarak atıyla birlikte nehre atlamaş ve yüzerek karşı kıyıya çıkmıştır. Burada tekrar atına binerek Hindistan üzerine doğru kaçmıştır. Büyük bir ustalık ve cesaretle savaşan Celâleddin'i gören Çengiz Han oğullarına nasihat ederek parmağını ısırması ve *“Böyle bir evlada sahip babaya ne mutlu!”* diyerek çocuklarına serzenişte bulunmuştur (Cüveynî, 2013, s. 156). Bazı kaynaklarda ise *“Böyle bir oğula sahip olan babaya ne mutlu. Su ve ateş gibi iki bela girdabından kendini kurtarıp sahile vardı”* şeklinde yer almaktadır. Çengiz Han, Celâleddin'i yakalaması için oğlu Çağatay'ı ve beraberindeki kuvvetleri Hindistan'a göndermiştir. Fakat Çağatay'da Celâleddin'i yakalamayı başaramamıştır. Hint ordusunun saldırısına uğrayan Celâleddin bu saldırıyı da bertaraf ederek orduya ait teçhizatı ve silahları ele geçirmiştir. Celâleddin Hindistan'da kendisine

bir yurt kurabilmek için bazı siyasi evlilikler yapmıştır. Fakat bu evlilikler de kendisine çözüm olmadı ve bir süre sonra Hintlilerin yeniden mücadeleye hazırlandığını öğrenince Kirman'a kaçtı. Kirman hâkimi Barak Hâcib, Celâeddin'e itaat etmiştir. Celâleddin kardeşi Gıyaseddin Pırşah ile girdiği mücadeleyi de kazanarak itaat ettirmiştir. Celâleddin burada yapılan bir törenle tahta oturmuştur. Tüm İran'ı itaati altına alarak Azerbaycan'ı devletine katmak maksadı ile harekete geçen Celâleddin Meraga'yı teslim almıştır. Sonra Temmuz 1225'te Tebriz'i zapt ederek Azerbaycan'ın ilhakını tamamlamıştır. Sultan Gürcistan seferine çıktığı sırada Tebriz reisi Nizameddin ve kardeşi Şemseddin Tuğrâi isyan etmiştir. Durumu haber alan sultan Tebriz'e dönerek Nizameddin'i öldürmüştür. Celâleddin Tebriz'i baş şehir yaptıktan sonra Gürcistan Krallığına karşı harekete geçmiştir. Ağustos 1225'te Kerbi'de yapılan savaşta Gürcüler ağır bir yeniliye uğramıştır. Ardından sırasıyla Tiflis, Kirman, Ani'yi zapt ederek Kars'ı kuşatmıştır. Bu ilerleyişi durdurmak isteyen Gürcüler yeniden bir ordu hazırladılar fakat Kıpçaklar, Gürcüleri terk edince ağır bir hezimete uğradılar. Halifelik topraklarına saldırmayı kafasına koyan Celâleddin, Halifenin üzerine birlik gönderdi. Yapılan mücadele de Halifenin kuvvetleri bozguna uğratılmıştır. Hârizmşah, Ziyâ-ül Mülk'ü Halife Nasır'a elçi olarak göndermiştir. Nasır Lidinillah elçinin teklifini reddetti. Bunun üzerine Celâleddin Tuster şehrini kuşatmıştır. Halife, Celâleddin'i Irak'tan atmak için Kuş Timur kumandasında bir ordu hazırlatarak Celâleddin Hârizmşah'ın üzerine gönderdi. Yapılan

savaşta Celâleddin galip gelerek Kuş Timur’u Bağdat’a kadar takip etmiştir. Tüm bu olayları yakından takip eden I. Alâeddin Keykubât, Celâleddin Hârizmşah’ın tehlike teşkil ettiğini görmüş ve Eyyûbiler ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Sevim ve Merçil, 2014, s. 570).

1225’te Celâleddin Merağa’yı zapt ettikten sonra I. Alâeddin Keykubât, Moğol tehlikesine karşı birlik olmak için birbirlerine mektuplar göndermişlerdir. Lakin 1226 yılında Celâleddin Hârizmşah’ın Ahlat’ı kuşatması ile ilişkiler gerginleşmiştir. I. Alâeddin Keykubât, Celâleddin’ in Moğollara karşı başarılı olamayacağını anlayınca çekingen bir siyaset izlemeye başlamıştır. Celâleddin Hârizmşah Anadolu’ya hâkim olmak ve Türkiye Selçuklu Devletini ortadan kaldırmak maksadıyla 1230 Nisan’ında yeniden Ahlat’ı zapt etti. Ahlat’ın yeniden zapt edilmesi üzerine I. Alâeddin Keykubât, Celâleddin Hârizmşah’a Tiflis’in fethinden vazgeçmesini ve Moğollarla anlaşmasını tavsiye eden bir mektup gönderdiği kaynaklarda geçmektedir. Tavsiyesini kabul etmediği takdirde kendisine cephe alacağını bildirmiştir. Celâleddin elçiyi alıkoyarak tavsiyelere uymadığını belirtmiştir. Alâeddin tavsiyesinin dikkate alınmadığını anlayınca Eyyûbi’ler ile anlaşarak Celâleddin Hârizmşah’ı Doğu Anadolu’dan çıkarmaya karar vermiştir. Birlikteliği haber alan Celâleddin Sivas’ a doğru yola çıkmıştır, iki ordu Yassıçemen ovasında karşı karşıya gelmiştir. Şiddetli çatışmalar ve Selçuklu kuvvetlerinin üstün olmasından dolayı Celâleddin savaş alanını terk etmek zorunda kalmıştır. Hârizmşahlar Ağustos 1230’da ağır bir yenilgi almıştır (Turan, 2014, s. 295). Bu yenilgi yetmezmiş gibi Moğolların kendisini

takip ettiğini öğrenen Celâleddin Âmid önlerine kadar kaçmıştır. Moğollar da farklı bir güzergâh üzerinden Celâleddin'i takip ederek Dicle köprüsü kenarında baskın yapmışlardır. Celâleddin tüm maiyetini kaybettiyse de Moğolların elinden kurtularak Meyyâfârîkîn tarafına kaçmayı başarmıştır. Celâleddin Hârizmşah'ın ne şekilde öldüğü konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bir rivayete göre Moğol kuvvetlerinden kaçarken tırmandığı sarp bir dağda eşkıya ile karşılaştığı ve onlar tarafından öldürüldüğü bildirilir. Diğer bir rivayet ise Celâleddin'in Âmid dağlarında geceyi geçirmek için çadır kurduğu ve eşkıyalar tarafından fark edildiğini kendisinin kim olduğunu bilmeyen eşkıyalarca elbiselerinin yağmalandığı esnada göğsünden bıçaklanarak öldürüldüğü aktarılmaktadır.¹

6. Mâverâünnehr'in Fethi

Celâleddin Hârizmşah'ın nüfuz kazanarak otoritesini sarsacağından korkan Muhammed Hârizmşah oğlunun Moğollara karşı kalabalık bir ordu ile uzak bir alanda savaşıma teklifini reddederek çok büyük bir hata yapmıştır. Bu hatayı Otrar'ı kaybetmekle ödeyen Hârizmşahlar Moğol kuvvetlerine diğer şehirlerinin muhasarasında da dur diyememiştir. Otrar'ın düşmesinin hemen ardından Hârizmşahlar'ın önemli şehirlerinin art arda düşmesi devletin çöküşünü hızlandırmıştır. Mâverâünnehr'in çok sayıda şehri olmasına rağmen en meşhur ve en önemlileri Buhara ve baş şehir Semerkant'tır. Çengiz

¹ Celaleddi Hârizmşah'ın nasıl öldürüldüğü hakkında bkz. Nesevi, 1384, s. 278-279.

Han, oğulları Çağatay ve Ögeday'ı Otrar'da bıraktıktan sonra büyük oğlu Cuci ve emrindeki kuvvetleri Cend üzerine, önemli komutanlarının emrindeki kuvvetleri Benaket ve Hocend üzerine, kendisi de oğlu Tuluy ile birlikte Buhara üzerine yürümüştür. Otrar'ın ilhaki tamamlandıktan sonra bölgedeki şehzade ve askerlerin cihan hâkimi Çengiz Han'a katılarak Buhara'nın ilhaki yardımı güç olmuştur (Roux, 2001, s. 182). Muhammed Hârizmşah Otrar'ın düştüğünü haber alınca yaklaşık 300 bin kişilik ordusunun geri kalanını ikiye bölerek Buhara ve Semerkant' a göndermiştir. Kendisi de durumu annesi Terken Hatun'a bildirerek güvenli bir yere geçmesini istemiştir. Fakat annesi onu dinlemeyerek muhasaraya katılmış ve Han'a esir düşmüştür. Çengiz'in komutanlarının ve çocuklarının fetihlerini hızlı bir şekilde tamamlaması ve maiyetleriyle beraber Han'a katılmaları önemli şehirlerin fethini kolaylaştırmıştır. Sultan Muhammed, Çengiz'in istihbarat gücünden habersiz olarak Otrar'dan sonraki hızlı ilerleyişin devamında istila edeceği şehrin Semerkant olacağını düşünerek hazırlığını bu yönde yapmıştır. Fakat Çengiz Han tüccarları ve sağlam istihbaratı ile Muhammed'in bu bekleyişini boşa çıkararak Buhara'ya saldırmayı planlamaktaydı. Han tüccarların kullandığı yoldan ilerleyerek Hârizmşahlar'ın beklediği yolları boşa çıkarmıştır. Kaynaklarda Çengiz Han'ın bu yolları kullanırken ordusundan önce Çin'den esir aldığı mühendis ve köleleri göndererek yolların kontrolünü sağlayıp ordusundaki ağırlıkların geçebilmesi için yolların düzeltilmesi, gerekli yerlere köprü yaparak ordunun hızlı bir şekilde ilerlemesini hedeflemiştir. Çengiz Han'ın kullanmış olduğu bu yolun

bugün tren yolu hattı olarak kullanıldığı kaynaklarda geçmektedir. Buhara üzerine yürürken de aynı şekilde tüccarların kullandığı yolları genişleterek ilerleyen Çengiz Han ordusunu güvenli ve seri bir şekilde Mart 1220'de Buhara Kalesi önündeki düzlüğe getirmiştir (D'ohsson, 2006, s. 104). Kaledeki asker sayısının 20, 30 bin civarında olduğu nakledilmektedir. Çengiz Han'ın kuvvetlerinin sayısı net olarak bilinmese de önceki fetihlerden alınan esirlerinde orduya alınmasıyla birlikte Hârizmşah'ın ordusundan çok daha fazla idi. Çengiz Han esir aldığı köleleri ordusuna katarak hem sayıca üstün görünüyor hem de kale surlarına tırmanma, hendeklerin doldurulmasında bu köleleri ve cesetlerini kullanmıştır. Han'ın ordusunun çok kalabalık olması Buhara'yı savunan askerlerin zihnin de şehri teslim ederek katliamı önleme fikrini oluşturmuştur. Cesareti kırılan halk çok fazla direnemeyerek teslim olmuştur. Fakat Buhara'nın kaderi de Otrar ile aynı olmuştur. Tüm garnizon kılıçtan geçirilmiştir. Halkın arasından tüccarlar ve zanaatkârlar ayrılarak geriye kalanları şehirden dışarı sürmüşler ve şehri yağma etmişlerdir. Çengiz Han şehrin merkezinde bulunan bir camiye atıyla beraber girerek burasının ne olduğunu ve ne amaçla kullanıldığını sormuştur. İbadet edilen bir yer yani cami olduğunu öğrenince caminin imamı ve ahalisine dönerek "*Ben tanrının afetiyim*" diyerek imamlara atlarına ot bulmalarını, onlara bakmalarını emretmiş direnenleri katletmiştir. Tüm halkı katlederek imamlara, ilim adamlarına ve ibadethanelere saygısızca davranan Çengiz Han'ın din düşmanı olduğunu herkes görmüştür (Roux, 2001, s. 184).

Buhara'nın fethini de tamamlayan Çengiz' in sonraki istila şehri baş şehir Semerkant'tır. Buhara'dan elde ettiği ganimet ile askerlerini motive eden Çengiz yine tüccarların kullandığı yol üzerinden Mart veya Nisan 1220'de Semerkant'a ulaşmıştır. Semerkant Şah'ın en önemli şehirlerinden idi. Bu sebepten ötürü Şah, Semerkant' da 110 bin kişilik bir ordu, önemli savaş malzemeleri ve 20 tanede Fil bulundurmaktaydı. Tüm bunların yanın da şehir halkıda oldukça kalabalıktır. Otrar'a saldırdığı andan itibaren Semerkant şehrinin gücünü ve müstahkem kalesini bilen Çengiz Han bilinçli bir şekilde önce çevredeki şehirleri alarak en son Semerkant üzerine yürümüştür. Yol üzerinde kendisine katılan kuvvetlerle Semerkant'a ulaşan Çengiz Han kale önlerine otağını kurmuştur. Esir aldığı kölelerden birlikler oluşturarak kaleye doğru göndermiş ve Şah'ın öncü birliklerini yormuştur. Esirlerin tamamını gönderdikten sonra onların cesetleri üstünden süvari birliğini göndererek savaşa başlamıştır. Süvariler önce saldırmış ve Çengiz' in verdiği taktik gereği düşmanı peşine takarak geri çekilmiştir. Bu çekilmeyi bir kaçış sanan Hârizmşahlar kaleden çıkarak Moğollara hücum etmişlerdir. Şah'ın askerlerini arkadan kuşatan Çengiz Han tüm askerleri kılıçtan geçirerek katletmiştir. Kaynaklarda bu katliam da 50 bin ile 70 bin arasında insan öldürüldüğü nakledilmektedir. Bu büyük kaybın ardından Hârizmşahlar birkaç gün daha direnmiş ve sonunda teslim olmaya karar vermişlerdir. Semerkant'ı teslim alan Çengiz Han diğer şehirlere yaptığı gibi işe şehri yıkarak başlamış ve tüccar, zanaatkâr kesimi ayırıp halk şehirden uzaklaştırılarak yağma faaliyetlerine devam etmiştir. Direnenlerin sonu

da diğerleri gibi katledilmek olmuştur. Şehirden çok fazla ganimet elde eden Çengiz ele geçirdiği filleri ne yapacağını bilemeyerek ot yedikleri için doğaya göndermiştir. Doğal ortama ayak uyduramayan fillerin açlıktan öldüğü kaynaklarda dile getirilmektedir (D'ohsson, 2006, s. 107). Semerkant'ın da ele geçirilmesiyle Mâverâünnehr'in fethi tamamlanmıştır. Baş şehri Semerkant'ı da kaybeden Muhammed Hârizmşah saklandığı adada hastalanarak ölmüştür. Muhammed Hârizmşah'tan sonra Çengiz Han, Celâleddin Hârizmşah'la bir müddet daha mücadele etmiştir. Yaklaşık 10 yıl daha direnen Celâleddin Hârizmşah küçük çaplı başarılar elde etmiş olsa da komşu Türk devletlerinin desteğini alamayınca yanlış fetihler düzenleyerek Ahlat'ı kuşatması Anadolu Selçukluları ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Yanlış tutum ve davranışlarından ötürü devletinin geride kalan maiyetini de koruyamayan Celâleddin, Hârizmşahlar devletinin tarih sahnesinden silinmesine, Moğollar ile Anadolu Selçuklu devletinin sınır komşusu olmasına engel olamamıştır. Mâverâünnehr'in fethini tamamlayan Çengiz Han topraklarını oğulları arasında paylaştırdıktan sonra bugün ki Moğolistan sınırlarına çekilerek yarım kalan seferleri ile ilgilenmiştir. Bu seferler esnasında büyük oğlu Cuci'nin öldüğünü ve devletinin torunu Batu Han'ın idaresine kaldığı haberini almıştır. Çengiz Han ölmeden kısa bir süre önce yarım kalan Asya fetihlerini tamamlaması için oğlu Tuluy'u görevlendirmiş ve devletinin varisi olarak Ögedey'i veliht ilan etmiştir. Kaynaklarda mezarının nerede

olduğu tam olarak bilinmese de Han'ın 18 Ağustos 1227 de öldüğü bilgisi mevcuttur.²

Sonuç

Moğolların İslam âlemine ve Hârizmşahlar devletine yönelik giriştiği istila hareketini başlatan Otrar faciasının neden olduğu kayıplardır. Şüphesiz bu kayıplar herkesin aklına böyle bir olay yaşanmasaydı yine de Moğollar İslam dünyasına istila eder miydi sorusunu getirmiştir. Yüksek ihtimalle Çengiz İran coğrafyasına girecekti ancak bu olay İran seferini öne almıştır. Çengiz Han, büyük ihtimalle Hârizmşahlar Devletinin gücünden çekindiği için ordusunu güçlendirmek maksadıyla bir süre daha bekleyecekti. Fakat Hârizmşahlar'da yaşanan iki başlı yönetim ve valinin başına buyruk hareket etmesinden dolayı meydana gelen savaşın sonuçlarının Avrupa'ya kadar ulaşacağını muhtemelen kimse tahmin edemezdi. Çengiz Han'ın güçlü bir orduya sahip olması Hârizm coğrafyasına hâkim olmasına yetecek bir sebep olmasa gerektir. Çünkü Muhammed Hârizmşah'ın başarısız bir lider olması, halkından aşırı vergi alarak devlete olan güvenlerini sarsması ve vezirlerinin onu yanlış yönlendirmesi, Çengiz Han'ın Hârizmşah ülkesine sahip olmasına sebep olmuştur. Muhammed Hârizmşah'ın, Celâleddin Mengüberti'yi dinlememesinin sebebi oğlunun önerisinin işe yaramasıyla kazanılacak bir zafer durumunda otoritesinin sarsılacağını düşünmesidir. Çengiz Han muhasaraya başlamadan önce kuvvetlerini toplamak için bir süre

² Grousset eserinde Çengiz Han'ın ölümünü Şubat ayı olduğu zikretmiştir. Grousset, 2006, s. 280

beklemiştir. Bu bekleyişin sebebi Hârizmşah'ın ordusunun sayıca üstün olması, müstahkem kalelere sahip olması ve olası bir Türk birliğinin yaşanması durumunda çok büyük bir kayıp yaşayacağını düşünmesidir. Lakin Muhammed Hârizmşah, Çengiz Han'ın tahmin ettiği kadar başarılı ve cesur bir devlet adamı değildir. Ordusunu ve devletini iyi yönetememesi önemli şehirlerini hatta devletini kaybetmesine sebep olmuştur. Hârizmşahlar Devleti'nin ortadan kalkması Moğollar ile Anadolu Selçuklu Devletini sınır komşusu yapmıştır. Fakat Çengiz Han, Alâeddin Keykubat'ın gücünden çekindiği için Anadolu'yu istila etmemiştir. Moğolların Anadolu'yu istilasını Alâeddin Keykubat'tan sonra Baba-î isyanının bastırılmasında gösterilen zafiyetten sonra olmuştur. Anadolu'ya hâkim olmak ve Avrupa'ya kadar ilerlemek Çengiz Han'ın torunu Hülâgû'ye nasip olmuştur. Hülâgû'de Çengiz Han gibi yakıp, yıkarak ardında sadece cesetlerle dolu bir enkaz bırakarak ilerlemiştir. Durumun böyle olması Mâverâünnehir'in istilasından buyana bilgin, âlim kesimin kalmaması bugünkü İran coğrafyasında birçok yalancı peygamberin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum mezhepleri ve mezhep çatışmalarını da beraberinde getirmiştir. Moğol istilasından sonra coğrafyada yaşanan siyasi boşluk insanlara keyfince hareket etme fırsatı vermiştir. Yine aynı şekilde Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya yerleşen âlimler ve halk kitleleri olmuştur. İstiladan kaçan grupların Anadolu'da yığılması bu grupları tek çatı altında toplayan Osmanoğulları beyliğini devlete dönüştürmüştür. Peki, tüm bu olaylara sebep olan Moğollar

durdurulamaz mıydı? Mevcut durumu değiştirecek bir lider olsaydı yani Muhammed Hârizmşah orduyu ya da yönetimini Celâleddin'e devretmiş olsaydı şüphesiz ki sonuç çok daha farklı olurdu. Aynı durum Anadolu Selçukluları için de geçerlidir. Çünkü Çengiz Han ilk izlenimlerinde Alâeddin Keykubat ve onun gücünden çekinmiştir. Fakat Keykubat'tan sonra devletin başına doğru kararlar verebilecek bir liderin geçmemesi, iç isyanları uzun uğraşlarla bastıran bir yönetimin bulunması Moğollara cesaret vermiştir. Bu cesaret sonucunda elde edilen başarılar ile Moğollar Avrupa'ya kadar ilerlemişlerdir. Benim ele aldığım ve önemini aktarmaya çalıştığım Otrar Katliamı işte bu hızlı ilerleyişin ilk basamağı olmakla birlikte Hârizmşahlar'ın ortadan kalkması ile birlikte Moğollarda Anadolu'ya istila etme fikrini ortaya çıkaran mühim bir olaydır.

Kaynakça

Arsal, S. M., (1974). Çengizin Yasası. Türk Hukuk Tarihi, İstanbul Ün. Hukuk Fak. Yayınları, İstanbul. s. 167-177.

Bademci, A., (2012). Cengiz ve Yasası Timur ve Tüzükatı, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Bozkurt, N., (2000). İpek Yolu. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 369- 373.

Cüveyni, Ata Melik., (2013). Tarih- i Cihan Güşa, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

D'ohsson, M. B. C., (2006). Moğol Tarihi, IQ Yayıncılık, İstanbul.

Grousset. R., (2006). Bozkır İmparatorluğu (Attila. Cengiz. Timur), Ötüken Yayınları, İstanbul.

Kafalı, M., (1993). Cengiz Han. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 367- 369.

Kafesoğlu, İ., (2000). Harezmsahlar Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kaya, M. L., (2011). Moğolların Gizli Tarihçesi, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Kemaloğlu, İ., (2016). Avrasyanın Sekiz Asrı Çengizoğulları, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Nesevi, Ş. M., (1384). Siret-i Celaleddin Mengüberti, (yay. Mücteba Minuyi), İlmî ve Ferhengi Yayınevi, Tahran.

Özaydın, A., (1997). Hârizm. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 217-220.

Özaydın, A., (2002). Harezmsahlar Devleti. Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s. 283- 305.

Özdemir, A., (2005). Moğol İstilasası ve Abbasi Devletinin Yıkılışı: Cengiz ve Hülâgû Dönemleri (612-656/1216- 1258), İz Yayınları, İstanbul.

Özdemir, H. A., (2005). Moğol İstilasası Cengiz ve Hülagû Dönemleri, İz Yayıncılık, İstanbul.

Özgüdenli, O. G., (2005). Moğollar. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 225- 229.

Peers, C., (2023). Cengiz Han ve Moğol Savaş Makinesi, (çev. Harun Tuncer), Ketebe Yayınevi, İstanbul.

Roux, J. P., (2001). Moğol İmparatorluğu Tarihi, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.

Sevim, A. & Merçil, E., (2014). Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Spuler, B., (2011). İran Moğolları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Taneri, A., (1993). Celâleddin Hârizmşah. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 248-250.

Taneri, A., (1997). Hârizmşahlar. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 228- 231.

Taşğıl, A., (2008). İpek Yolunun Tarihi Temelleri. Dünden Bugüne İpek Yolu Beklentiler ve Gerçekler, Ötüken Yayınları, İstanbul. s. 171- 179.

Togan, İ., (2002). Çinggis Han ve Moğollar. Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s. 13- 47.

Turan, O., (2014). Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Vernadsky, G., (2007). Moğollar ve Ruslar, Selenge Yayınları, İstanbul.

Yuvalı, A., (2002). İlhanlılar. Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s. 67- 74.